

Universiteit
Leiden

The Netherlands

De kracht van taal: hoe kennis van het Russisch ons helpt Rusland en taal beter te begrijpen

Fortuin, E.L.J.

Citation

Fortuin, E. L. J. (2023). *De kracht van taal: hoe kennis van het Russisch ons helpt Rusland en taal beter te begrijpen*. Leiden: Leiden University. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3566610>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3566610>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Prof.dr. Egbert L.J. Fortuin

De kracht van taal: hoe kennis van het Russisch ons helpt Rusland en taal beter te begrijpen

Universiteit
Leiden

Bij ons leer je de wereld kennen

De kracht van taal: hoe kennis van het Russisch ons helpt Rusland en taal beter te begrijpen

Oratie uitgesproken door

Prof.dr. Egbert L.J. Fortuin

bij de aanvaarding van hoogleraar in de

Russische taal en taalkunde

aan de Universiteit van Leiden

op 27 januari 2023.

**Universiteit
Leiden**

De kracht van taal: hoe kennis van het Russisch ons helpt Rusland en taal beter te begrijpen

Mevrouw de rector magnificus, geacht faculteitsbestuur, zeer gewaardeerde toehoorders.

Toen ik door het College van Bestuur werd benoemd als hoogleraar Russische taal en taalkunde zei ik in een interview in het Faculteitsblad het volgende:

Ik ben Russisch gaan studeren op het moment dat de Berlijnse muur was gevallen. Het was toen een spannende tijd voor Rusland, want het leek zich te ontwikkelen tot een open land met meer betrekkingen tot het Westen. Destijds was Rusland het nieuwe beloofde land. Dat is erg veranderd. Rusland heeft nu vooral een imago van desinformatie, beïnvloeding en geen democratie. Het land komt negatief in het nieuws, maar is wel heel erg aanwezig. Dit besef bestaat ook in Nederland. Iedereen van de politiek tot in het bedrijfsleven zal zeggen dat we Rusland in de gaten moeten houden en er kennis over moeten hebben. Ik denk dat de leerstoel het belang van het domein Rusland extra benadrukt. (20 september 2021)¹

Toen ik dit interview gaf waarschuwde ik wel voor Rusland, maar ik had niet kunnen bevroeden dat iets minder dan een half jaar later, Rusland Oekraïne zou binnenvallen en een bloedige oorlog begon waarin al veel slachtoffers zijn gevallen, waaronder ook veel burgerslachtoffers. Hoewel deze Russische daad van agressie de glans heeft weggehaald van al het mooie dat Rusland heeft voortgebracht, denk aan literatuur, muziek, ballet, kunst en wetenschap, is voor mij de liefde voor diezelfde zaken evenals de liefde voor de Russische taal niet verdwenen. Bovendien: juist in deze tijden is het belang van goede kennis van Rusland en dus ook de bron die daartoe toegang geeft, de Russische taal, alleen maar groter geworden. Door grondige kennis van het Russisch kunnen we beter begrijpen wat er in Rusland gebeurt. Dat belang van kennis van de taal en regio, is

ook het uitgangspunt van de regio-opleidingen in onze faculteit, waaronder de Bacheloropleiding *Russische Studies* en de Masteropleiding *Russian and Eurasian Studies*.

In deze rede wil ik het belang aantonen van de wetenschappelijke bestudering van de Russische taal, het onderwerp van mijn leerstoel. Ik zal dat doen door twee onderwerpen te bespreken:

1. Taalgebruik en Russische propagandataal.
2. Taalgebruik en taalstructuur van het Russisch als onderdeel van de taalwetenschap.

Ik begin bij het onderwerp ‘Taalgebruik en propagandataal’.

Russische propagandataal

Taal wordt niet alleen gebruikt om op een neutrale manier informatie over te dragen, maar ook om de spreker in een bepaalde richting te sturen en zo te ‘manipuleren’. Hierbij speelt de manier waarop over bepaalde dingen wordt gesproken, en hoe de informatie ingekaderd ofwel *geframed* wordt, bijvoorbeeld door middel van woordkeuze of het gebruik van metaforen, een belangrijke rol. Deze framing speelt ook een belangrijke rol bij de manier waarop Rusland al sinds langere tijd praat over Oekraïne en over het Westen.

Voor velen in het Westen is de oorlog een volstrekte shock, evenals het taalgebruik van Rusland. Het gebruik van woorden als ‘nazi’s’ voor Oekraïners of ‘satanisten’ voor mensen uit het Westen lijkt voor velen opeens uit het niets te komen. Voor diegenen die Rusland via het Russisch kennen is de shock ongetwijfeld minder groot. Deze manier van het presenteren of *framen* van Oekraïne of het Westen heeft al een langere traditie. Door Europa of Oekraïne systematisch op een bepaalde manier te presenteren, met behulp van woorden, metaforen en beelden, gebruikt Rusland taal als een krachtig middel om een bepaalde visie uit te dragen en mensen bewust en onbewust

te overtuigen deze visie over te nemen. Sinds 2015 heb ik hier meerdere artikelen over geschreven om te waarschuwen voor de gevaarlijke invloed van deze Russische frames.

Laten we eens nader ingaan op deze frames en het gebruik van taal om mensen te beïnvloeden.

Een goed voorbeeld is het beeld van Rusland als hoeder van de christelijke waarden en het Westen als verdorven maatschappij die daar juist tegenin gaat. Rusland staat dan voor het goede en het Westen voor het slechte. Dit frame ontstond in Rusland na de zogenaamde pro-Westerse 'kleurenrevoluties' in Oekraïne in 2004/2005 en Georgië in 2003, en werd steeds belangrijker na de Maidanrevolutie in Oekraïne in 2014. Door de democratiseringsbewegingen in vooral Oekraïne en de wens van Oekraïne om zich aan te sluiten bij het democratische Westen, ontstond bij Poetin niet alleen de angst dat hij de grip op Oekraïne zou verliezen, maar vooral ook de angst dat er in Rusland een vergelijkbare democratiseringsbeweging zou ontstaan. Er werd daarom gezocht naar een manier om niet alleen de eigen bevolking bang te maken voor democratisering, maar ook het Westen te beïnvloeden. Daarvoor werd gezocht naar een geschikt frame. Bij het ontwerpen van het frame is bewust gekozen om de waarden die belangrijk zijn voor Europa, maar ook controversieel zijn voor mensen met meer conservatieve waarden, uit te lichten en te overdrijven. Centraal daarbij werd het thema *homoseksualiteit*. Het anti-homoframe ging ook gepaard met daadwerkelijke juridische veranderingen in Rusland zoals de anti-homowet van 2013. Als illustratie lees ik een quote voor van de Russische politicus Sergej Dorofeev uit Novosibirsk die in 2013 het eerste wetvoorstel voor de 'anti-homowet' in de Doema presenteerde en de noodzaak ervan verdedigde:

Homoseksuele propaganda heeft in het hedendaagse Rusland ongekende proporties aangenomen, een dergelijke propaganda wordt verspreid zowel via de media als via de weg van maatschappelijke acties die homoseksualiteit als de norm voor het gedrag propagieren. Dit is vooral gevaar-

lijk voor de kinderen en de jeugd, die nog niet in staat zijn zich kritisch te verhouden tot deze lawine aan informatie, die over hun uitgestort wordt dag in dag uit.²

Opvallend in dit korte fragment is dat uitingen van homoseksualiteit worden gepresenteerd als een vorm van propaganda. Hierdoor wordt homoseksualiteit gebracht als een keuze, een gevaarlijke ideologie die op een agressieve manier wordt uitgedragen, waarbij onjuiste informatie wordt verstrekt. Uitingen van homoseksualiteit worden in het fragment ook voorgesteld als een lawine die constant over kinderen en jeugdigen wordt uitgestort. Door het gebruik van deze metafoor worden allerlei negatieve associaties die we hebben bij lawines opgeroepen: een overweldigende, niet te stoppen, vernietigende kracht, die alles en iedereen, maar dus specifiek de jeugd en kinderen, vermorzelt. Hierdoor wordt ook op een impliciete manier opgeroepen om snel krachtige maatregelen te nemen tegen dit alom aanwezige en heel gevaarlijke fenomeen. Die maatregelen kwamen er: dat is de anti-homowet van 2013. Onlangs is deze wet trouwens ook weer aangescherpt. Ook bij de naamgeving van de wet speelt taal trouwens weer een belangrijke rol omdat homoseksualiteit in de uiteindelijke versie van de wet helemaal niet wordt genoemd. In plaats daarvan wordt gesproken over 'niet-traditionele seksuele relaties in relatie tot kinderen'. Hiermee wordt homoseksualiteit als on-Russisch weggezet en ook gelijkgesteld aan pedoseksualiteit.

In dezelfde periode dat deze wetgeving werd ontworpen werd ook de term *gejropa* bedacht, gebaseerd op *evropa*, het Russische woord voor Europa. Dus zoiets als *homo-ropa*. Dit is een manier om Europa met één simpele term weg te zetten als een homo-unie, met andere woorden binnen het frame als zwak, onchristelijk, pervers en niet-traditioneel, dat wil zeggen on-Russisch. Maar tegelijkertijd maakt de taalgrap Europa ook belachelijk als iets wat we niet al te serieus hoeven te nemen.

De Russische staat heeft deze antiwesterse propaganda de laatste tijd trouwens versterkt door woorden te gebruiken uit de

taal van het geloof zoals ‘satanisme’. Dergelijke termen werden al sinds 2014 gebruikt voor het Westen, maar nooit eerder door Poetin zelf. Ik lees een quote voor uit een speech van Poetin van 30 september 2022 (de oorlog was toen al een aantal maanden bezig):

Ik herhaal, de dictatuur van de Westerse elites is gericht tegen alle samenlevingen, inclusief de volkeren van de Westerse landen zelf. Dit is een uitdaging voor iedereen. Zo’n volledige ontkennen van de mens, de omverwerping van het geloof en de traditionele waarden, de onderdrukking van vrijheid krijgt de kenmerken van een ‘omgekeerde religie’ – van regelrecht satanisme. (30 september 2022, 16:00, Moskou, Kremlin)³

Alleen al in deze kleine quote vinden we allerlei buzzwords zoals *dictatuur van de westerse elites*, *traditionele waarden*, *onderdrukking van vrijheid* en als kers op de taart *satanisme*. Poetins speech is allereerst gericht aan zijn eigen bevolking die hij wil meegeven dat het Westen onvrij is, en de mens onderdrukt, maar ook aan populistische bewegingen in het Westen die zich verzetten tegen de ‘dictatuur van de westerse elites’. Hoewel het nieuw is dat Poetin woorden als ‘satanisme’ in de mond neemt, is het beeld van het Westen als een plek waar satan wordt vereerd zeker niet nieuw. Meteen nadat Rusland delen van Oekraïne bezette in 2014 dook dit beeld op, en werd het Westen weggezet als een geperverteerde plek waar satan werd vereerd. In Rusland is de bevolking, met andere woorden, langzamerhand klaargemaakt voor deze gedachte die nu luidkeels door Poetin zelf wordt verkondigd.

Waar het Westen door Rusland wordt neergezet als pervers, niet-traditioneel, wordt Oekraïne als sinds langere tijd neergezet met woorden die te maken hebben met de Tweede Wereldoorlog, en dan in het bijzonder met Nazi-Duitsland. De herkomst en het gebruik van deze termen bespreek ik in mijn recent verschenen artikel: *“Ukraine commits genocide on*

Russians”: the term “genocide” in Russian propaganda (Fortuin 2022). In mijn artikel stel ik dat er sprake is van het volgende retorische frame: de russofobe nazi-regering van Oekraïne pleegt genocide op de Russische bevolking van Oekraïne. Onderdeel van dit frame is het langdurig en consistent gebruik van woorden en beelden die associaties hebben met de Tweede Wereldoorlog en met het fascisme zoals ‘nazi’, ‘fascist’, ‘junta’, genocide, swastika’s en zo voort.

In mijn artikel geef ik antwoord op de vraag waar dit retorische frame vandaan komt en wat er waar is van de beweringen van Rusland. Door systematisch te kijken naar het gebruik van termen als ‘genocide’ door de tijd heen kon ik reconstrueren dat dit retorische frame in twee etappes is ontstaan. Allereerst is het ontstaan tijdens de Oranjerevolutie in Oekraïne van 2004. Ook toen probeerde Oekraïne zich meer op het Westen te richten, en werd de toenmalige pro-Westerse presidentskandidaat Viktor Joesjtsjenko in een door Russen bedachte campagne weggezet als een nazi die genocide wilde plegen op de Russischtalige bevolking van de Donbas. Deze pro-Westerse revolutie en ook die van 2003 in Georgië, wakkerde de angst aan bij Poetin voor een revolutie tegen zijn eigen regime in Rusland. Om die reden werd het beeld gevormd van het Westen als geperverteerde onchristelijke macht, en Oekraïne als een nazi-macht. De tweede etappe was de verdere ontwikkeling van het frame tijdens en meteen na de Maidanrevolutie van 2014 in Oekraïne, toen Oekraïne zich opnieuw van Rusland afkeerde.

Rusland probeert ook argumentatie te geven voor de geldigheid van het ‘nazi-frame’ door te verwijzen naar een aantal objectief vastgestelde feiten:

- (i) Een eerste argument dat Rusland gebruikt is de aanwezigheid van neonazi’s in Oekraïne, die geïnspireerd zijn door Stepan Bandera, die streed voor de Oekraïense onafhankelijkheid, maar ook samenwerkte met de nazi’s. Deze rechtsextremistische groepen worden echter niet alleen verkeerd weergegeven, maar de term nazi wordt ook

volledig ten onrechte gebruikt om te verwijzen naar de Oekraïense regering of zelfs naar iedereen die de regering steunt, terwijl er bijvoorbeeld geen rechtsextremistische partijen in het huidige Oekraïense parlement zitten.

- (ii) Een tweede argument dat Rusland gebruikt zijn de taalwetten van Oekraïne, die de rol van het Russisch verkleinen. Het effect van deze wetten wordt echter overdreven en verkeerd voorgesteld, om zo de indruk te wekken dat Russisch spreken verboden is of zelfs je leven kan kosten.
- (iii) Het derde argument dat Rusland gebruikt zijn de vijandelijkheden van Oekraïne tegen de door Rusland geïnstalleerde regimes in de Donbas-regio, waar voornamelijk Russisch wordt gesproken. Deze vijandelijkheden worden overdreven en verkeerd voorgesteld, waarbij ook de rol van Rusland in deze vijandelijkheden buiten beschouwing wordt gelaten. Bovendien wordt er ten onrechte gesteld dat Oekraïne zich specifiek zou richten op het doden van Russischtalige burgers in het door Rusland bezette Donbas-gebied.

In alle gevallen zijn de argumenten dus niet valide, en gebaseerd op overdrijvingen, hyperbolisch gebruik van termen en leugens. Het gaat dus niet om argumenten maar om drogredenen. Drogredenen zijn niet-correcte redeneringen die mensen op het verkeerde been zetten waardoor ze denken dat ze wel correct zijn.

Ondertussen is het gebruik van termen als 'nazi', 'junta' en 'genocide' voor Oekraïne wel effectief. Het consequente gebruik ervan is als een hypnotiserende mantra die zich bewust en onbewust in het brein nestelt en zo de beeldvorming bepaalt met name in Rusland zelf, maar ook in het Westen, bijvoorbeeld in Nederland, waar populistische partijen voor een groot deel meegaan in de retoriek van Poetins Rusland.

Ik noemde zojuist drogredenen. Die spelen een belangrijke rol in de Russische propaganda. Een goed voorbeeld daarvan is de casus MH-17. Dit passagiersvliegtuig werd in Oekraïne uit

de lucht geschoten door troepen die onder Russische controle stonden. Dat was in juli 2014 toen Rusland de Krim bezette en regimes installeerde in het oosten van Oekraïne. Rusland leverde ook de Buk-raket die het vliegtuig neerhaalde. Als gevolg hiervan kwamen 298 mensen om het leven. Meteen nadat de MH-17 werd neergeschoten kwam Rusland met vaak tegenstrijdige verklaringen, die in alle gevallen Oekraïne als schuldige aanwezen. Als bewijs werd vaak een beroep gedaan op zogenaamde westerse experts die Oekraïne als dader aanwezen. Door zelfverklaarde westerse experts ten tonele te voeren, kon men in Rusland doen alsof het ging om objectieve experts die niet speciaal een band hadden met de Russische overheid en dus een onafhankelijk oordeel gaven. In de casus MH-17 speelden ook Nederlandse zelfverklaarde experts een rol, zoals de complotdenker Joost Niemöller, die bijvoorbeeld op de Russische TV verscheen om zonder enig bewijs te stellen dat Oekraïne de MH-17 had neergehaald. Of hij wel echt een expert was, of zijn bewijs overtuigend was en of zijn argumenten valide waren, werd niet kritisch bevraagd. Dit is een typisch geval een autoriteitsargument als drogreden. Als westerse landen vervolgens kritiek hadden op Rusland werd niet naar de kritiek zelf gekeken en werd deze niet weerlegd, maar werd de boodschapper ervan belachelijk gemaakt, een voorbeeld van een ad-hominem drogreden. Ook werd en wordt de kritiek op Rusland vaak afgedaan door te stellen dat het Westen zichzelf ook schuldig maakt aan allerlei zaken. Dit kan goed geïllustreerd worden door de volgende quote van Poetin van 7 september 2022 over de oorlog van Rusland tegen Oekraïne, die in Rusland overigens geen oorlog mag heten maar 'speciale operatie':

Veel mensen zeggen nu dat Rusland het internationale recht schendt. Ik ben van mening dat dit absoluut niet waar is. Wie begon de oorlog in Irak zonder enige VN-sancties? Wie vernietigde Joegoslavië onder valse voorwendselen, wie deed dat? Wie ontketende een oorlog in het centrum van Europa, het bombarderen van Belgrado? Niemand herinnerde zich toen de beginselen van het internationaal recht.⁴

Of Poetin nu gelijk heeft over het Westen of niet, Ruslands schuld wordt er niet minder door. Het verwijzen naar de vermeende of echte fouten van het Westen is daarmee alleen nog maar een afleidingsmanoeuvre geworden om niet te hoeven praten over het schenden van het internationaal recht en het oorlogsrecht. Het is een goed voorbeeld van een zogenaamde jijbak-drogreden (tuquoque-drogreden), waar Rusland zich veelvuldig van bedient. Ondanks dat het gaat om incorrecte redeneringen vinden veel mensen zulke redeneringen wel aannemelijk en valide en worden ze vaak niet als drogredenen herkend.

Daarbij speelt de manier waarop een argument met talige middelen wordt gepresenteerd en het retorisch effect dat daarmee gepaard gaat ook een belangrijke rol. Zo zegt Poetin: ‘Wie ontketende een oorlog in het centrum van Europa, het bombarderen van Belgrado?’ Door de mededeling te doen als een retorische vraag laat hij de hoorder zelf een antwoord geven en impliceert hij dat dit antwoord voor iedereen bekend moet zijn. Iedereen weet toch immers dat de NAVO Belgrado heeft gebombardeerd in 1999? Daarbij gebruikt hij de frase *een oorlog in het centrum van Europa*. Hoewel hij dat niet expliciet zegt, impliceert hij hier heel duidelijk een vergelijking met de oorlog in Oekraïne, die door velen ook wordt gepresenteerd als een oorlog midden in Europa. De aandacht is daarmee op een handige manier verlegd van Rusland naar Amerika en de NAVO. Tegelijkertijd beweert Rusland ook dat het Oekraïne wel moest binnenvallen omdat het bedreigd werd door de NAVO.

Het gebruik van taal en retorische frames in Russische propaganda laat zien hoe taal en de manier waarop dingen worden gepresenteerd een belangrijke rol spelen in hoe mensen ideeën en standpunten ontwikkelen. Denk hierbij aan woordkeuze, metaforen, de relatie tussen taal en beeld, maar ook het gebruik van drogredenen. Daarom is taal ook zo’n krachtig middel dat zowel een positieve als negatieve kant heeft.

De studie van taal en argumentatie in Russische propaganda en Russische politieke uitingen is een belangrijk onderzoeksgebied omdat het beter inzicht kan geven in de manier waarop Rusland de beeldvorming probeert te beïnvloeden in Rusland zelf, maar ook in het Westen. Kennis daarover kan ook helpen om na te denken over manieren om ons hiertegen te weren. Het is een duidelijk voorbeeld van hoe de studie naar taal in gebruik een belangrijke wetenschappelijke en maatschappelijke functie heeft, waar volgens mij nog duidelijke wetenschappelijke lacunes zijn. Russische propaganda is daarom een onderwerp dat ik in de toekomst ook verder wil bestuderen.

Performativiteit in taal

Ik heb zojuist gesproken over het belang van kennis van het Russisch en het bestuderen van Russisch in propaganda. Deze studie dient zowel een wetenschappelijk als maatschappelijk doel. Ik kom nu bij het tweede luik van mijn betoog: Hoe het taalgebruik en de taalstructuur van het Russisch ons meer kennis geven over het fenomeen taal *an sich*, en andersom, hoe de kennis van taal in het algemeen ons meer kennis geeft over het Russisch.

Elke taal of grammatica van een taal is een ingewikkeld en vaak ondoorzichtig systeem van regels en onregelmatigheden. Ondanks de bestudering door vele taalkundigen van het Russisch zijn er veel talige fenomenen, grammaticale patronen, taalkundige kwesties, waarvan men niet precies snapt wat het patroon is, wat de regel is, en wat de verklaring is van de regel. Het Russisch biedt een keur aan onderwerpen die op zichzelf staand interessant genoeg zijn om zich daar als taalkundige volledig aan te wijden. Omdat het Russisch een taal is die op verschillende punten sterk afwijkt van de talen die we beter kennen zoals bijvoorbeeld het Nederlands, Engels of Frans, zijn er verschillende onderdelen van de Russische taal die voor taalwetenschappers, diegenen die meer kennis willen vergaren over taal in het algemeen, erg interessant zijn.

Het belang van de bestudering van een taal als uniek en individueel systeem of structuur is iets wat ik geleerd heb van mijn leermeesters in de taalkunde en de slavistiek aan de Universiteit van Amsterdam. Ik denk dan met name aan mijn leermeester in de taalkunde Adriaan Barentsen die als leerling van Carl Ebeling werkte. Carl Ebeling was zelf gepromoveerd bij Roman Jakobson, een van de belangrijkste figuren van het Europese structuralisme. Kenmerkend voor deze structuralistische benadering is de nadruk op betekenis, ook in de bestudering van zinsbouw, en de toewijding aan kleine taalspecifieke onderwerpen, die steeds weer heel complex blijken te zijn. Ook in mijn onderzoek heb ik gekeken naar verschillende ingewikkelde taalregels en taalpatronen van het Russisch. Ik noem er een paar op, hoewel ik me ervan bewust ben dat het mensen die geen Russisch kennen weinig zal zeggen: verschillende woorden voor 'nu' in het Russisch, de aspectuele modale partikels *znaj* en *sebe*, constructies van modaliteit, werkwoordsaspect, regels van woordvolgorde, en meer algemeen de regels van de Russische zinsbouw. Allemaal onderwerpen waar ik onderzoek naar gedaan heb. Centraal in dit onderzoek staat de relatie tussen vorm en betekenis, zowel waar het gaat om woorden als om constructies.

Deze onderzoeken dragen bij aan de kennis van het Russisch, maar laten tegelijkertijd ook zien hoe complex taal is. Het is eigenlijk een wonder dat taalgebruikers, in het bijzonder jonge kinderen, in staat zijn om subtiele betekenissen en complexe regelsystemen te leren. Het onderzoek daarnaar staat nog in de kinderschoenen, maar het feit dat mensen complexe patronen kunnen herkennen en dat zij ingetuned zijn op sociale interactie, iets wat nauw verbonden is met communicatie en betekenis, speelt daarbij waarschijnlijk een belangrijke rol.

Hoe het onderzoek naar het Russisch kan bijdragen aan de kennis van taalstructuur in het algemeen en andersom hoe kennis van talen van de wereld kan bijdragen aan kennis van het Russisch zal ik illustreren aan de hand van het thema performativiteit en de wijze waarop dit in taal wordt uitgedrukt.

Centraal bij dit onderzoek is de vraag wat voor soort werkwoordvorm en welke werkwoordstijd er gebruikt wordt bij performatieve constructies.

Het gebruik van tijd in taal is iets wat taalkundigen al langer bezighoudt. Een mooi voorbeeld is het bekende onderzoek van de Amerikaanse taalkundige Benjamin Lee Whorf naar het Hopi, een inheemse taal die in de Verenigde Staten wordt gesproken. Whorf stelde dat de taal van de Hopi-indianen geen woorden, grammaticale vormen, constructies of expressies heeft die verwijzen naar wat wij 'tijd' noemen. Op basis daarvan concludeerde hij dat de Hopi-indianen wel een ander besef van tijd moeten hebben, in ieder geval niet een besef waarbij tijd als een continuüm vloeit, en waarbij de toekomst via het heden uit het verleden komt (Whorf 1956). Whorf is ook de medenaamgever van de zogenaamde Sapir-Whorf hypothese, die stelt dat de taal die mensen spreken hun besef van de werkelijkheid beïnvloedt. Het idee dat mensen die talen spreken zonder tijd een ander tijdsbesef hebben wordt overigens tegenwoordig niet meer als waar aangenomen. Ook zonder tijd als grammaticale categorie kun je prima met woorden als 'gisteren', of 'morgen' aangeven waar de handeling ten opzichte van het spreekmoment wordt geplaatst.

Tijd in taal speelt ook een rol bij het onderwerp performativiteit en performatieve zinnen. Een performatief is een zinsconstructie die twee dingen tegelijkertijd doet. Er wordt een situatie beschreven en door het beschrijven ervan wordt de handeling ook daadwerkelijk uitgevoerd. Een typisch voorbeeld uit het Nederlands is:

(1) Ik open de vergadering.

Als ik deze zin uitspreek beschrijf ik niet alleen dat ik de vergadering open; ik open door het uitspreken van de zin de vergadering ook daadwerkelijk. Performatieven hebben daarom ook vaak een wat ceremonieel karakter. De term performatief komt uit een lezing uit 1955 van de Engelse taalfilosoof Austin later

gepubliceerd als *How to do things with words* (1962). Austin en andere taalfilosofen en taalwetenschappers namen als voorbeelden van performatieven vaak zinnen uit het Engels. In het Engels en in het Nederlands staan zulke zinnen in respectievelijk de *simple present* en tegenwoordige tijd. Dat heeft ermee te maken dat de handeling van het openen waar de zin naar verwijst in het nu plaatsvindt, precies gedurende het spreekmoment. Je kunt daarom ook zeggen:

(2) Nu of Hierbij open ik de vergadering.

Die vorm van de tegenwoordige tijd is zo vaak gezien als een inherente eigenschap van performatieven dat ik en mijn collega's Jos Schaeken en Simeon Dekker verbaasd waren dat we in het Oudrussisch van het Middeleeuwse Novgorod en Pskov voorbeelden vonden van performatieven in de verleden tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval in de volgende zin die komt van een perkament waarmee de transactie van land wordt geregeld:

(3)	<i>Se</i>	<i>az"</i>	<i>M'stislav" Volodimir' syn"</i>
	hierbij	ik	M'stislav" Volodimirs zoon
	<i>d'rža</i>	<i>rus'sku zemlju,</i>	
	bezittend	Russische grond	
	<i>v" svoe</i>	<i>knjaženie</i>	<i>povelěl' esm'</i>
	in mijn	vorstelijke macht	bevolen heb
	<i>synu svoemu</i>	<i>Vsevolodu</i>	
	aan mijn zoon	Vsevolod	
	<i>otdati</i>	<i>[Bui]čě</i>	<i>svjatomu Georgievi...</i>
	af te staan	het dorp Bujtsa	aan klooster Georgiev

'Hierbij heb ik Mstislav zoon van Volodimir, het Russische land in bezit hebbende, in mijn vorstelijke hoedanigheid aan mijn zoon Vsevolod **het bevel gegeven** om het dorp Bujtsa aan het klooster Georgiev af te staan...'

Door het schrijven van de zin geeft de vorst een bevel aan zijn zoon bezittingen af te staan. Toch gebruikt de vorst niet de tegenwoordige tijdsvorm die je dan zou verwachten, maar een verledentijdsvorm, om specifiek te zijn een perfectieve perfectumconstructie. Een zin als de volgende zou daarentegen, leek het ons, meer voor de hand hebben gelegen:

(4) **Hierbij geef ik het bevel** aan mijn zoon om land af te staan...

Het onverwachte gebruik van de verledentijdsvorm zien we ook op de zogenaamde berkenbastteksten uit het Middeleeuwse Novgorod. De berkenbasten zijn de Middeleeuwse dragers van boodschappen van de ene persoon naar de andere, vaak overgebracht door een koerier. In sommige gevallen is de boodschap eerst mondeling gedictieerd aan een schrijver en dan later door die schrijver of door een andere persoon, een koerier, naar de plek van bestemming gebracht waar de boodschap werd voorgelezen.

Ik zal een voorbeeld laten zien van zo'n performatief met een verleden tijd op berkenbast. In dit voorbeeld vinden we een verledentijdsvorm, in dit geval een perfectieve aoristus, in een zin met een performatiefachtig karakter:

(5)	<i>se</i>	<i>azo</i>	<i>rabo</i>	<i>b(o)ži</i>	<i>seliv'stro</i>	<i>napsax"</i>
	hierbij	ik	dienaar	Gods	Selivestr	schreef
	<i>rukopisanie</i>	<i>ou</i>	<i>lun'ka</i>	<i>poltina, ...</i>		
	testament	bij	Lunko	<i>poltina</i>		

'Hierbij heb ik, dienaar Gods Silvester, een testament **geschreven**. Loenko krijgt een halve roebel, ...'

Deze zin is geen echte performatief – het schrijven zelf gebeurt immers niet door te schrijven dat je schrijft – maar toch heeft het een duidelijk ceremonieel en daardoor performatiefachtig karakter, ook vanwege het gebruik van *se* 'hierbij'. Door te

schrijven dat het testament is opgeschreven wordt de geldigheid van het testament bekrachtigd.

Ik geef ten slotte nog een voorbeeld met een verledentijdsvorm van berkenbast. Deze zin is een boodschap van Ivans vrouw aan Fima. Waarschijnlijk heeft Ivans vrouw de zin eerst gedicteerd en is deze later door de boodschapper aan Fima voorgelezen:

(6) <i>Ivanęę</i>	<i>molovila</i>	<i>Fim'</i>	<i>ljubo koun'</i>
Ivans.vrouw	zei	aan.Fima	of geld
<i>vosoli</i>	<i>pak li</i>	<i>dorgo</i>	<i>prodaju.</i>
stuur	of	boete	ik.geef

‘Ivans vrouw heeft gezegd [d.w.z. zegt hierbij] tegen Fima: of je stuurt geld of ik leg je een hoge boete op.’

10

In dit geval verwijst de verleden tijd dus niet naar een eerder moment dat Ivans vrouw iets tegen Fima heeft gezegd, maar wordt er pas iets gezegd tegen Fima door het voorlezen van de berkenbast.

Hoe komt het nou dat performatieven in het Oud-Russisch soms in de verleden tijd staan? Heeft dit te maken met een andere tijdsbeleving van de Russen toen?

In ons artikel uit 2014 (Schaeken, Fortuin & Dekker 2014) waarin we hierover schreven zagen we een verklaring in het feit dat het gaat om geschreven teksten, terwijl de performatieve handeling vaak mondeling is. Volgens ons artikel geeft de verleden tijd aan dat de spreker een bepaald besluit al heeft genomen of een bepaalde handeling al heeft verricht, bijvoorbeeld mondeling, en het opschrijven erna slechts een formele bekrachtiging ervan is. Het meest duidelijk is dat in het geval van zin die ik net besprak waar het waarschijnlijk als volgt gegaan is. Ivans vrouw is naar een schrijver gegaan en heeft hem gezegd: ‘Je moet dit tegen Fima zeggen namens mij: of je stuurt

geld of ik leg je een hoge boete op.’ De schrijver en misschien ook boodschapper heeft vervolgens opschreven dat Ivan’s vrouw iets tegen Fima *heeft gezegd*, in de verleden of voltooid tijd dus. Die verleden tijd is niet gek, want op het moment van schrijven had Ivan’s vrouw al gezegd wat ze wilde zeggen.

Als mogelijk bewijs voor deze hypothese wezen we ook naar het Oud-Grieks, Hebreeuws en Klassiek Syrisch, waar we vergelijkbare verledentijdsvormen vinden in performatieve zinnen. Je zou dus kunnen zeggen dat in al deze oude schriftculturen een performatief altijd moet terugverwijzen naar een eerdere mondelinge taalhandeling. Deze hypothese is verder uitgewerkt door Simeon Dekker in zijn proefschrift uit 2016 die ook de nadruk legt op de afstand tussen de gesproken taal en de geschreven taal waarbij de verledentijdsvorm verklaard wordt als een residu van de orale component van de taal tijdens een periode dat het schrijven van taal nog wat onwennig is. Dat zou ook kunnen verklaren waarom deze verledentijdsvorm op een bepaald moment uit het Russisch is verdwenen in performatieven, en we alleen nog maar, net zoals in het Nederlands, in zulke zinnen de tegenwoordigtijdsvorm vinden.

Om verder inzicht te krijgen in de mysterieuze verledentijdsvorm van Oudrussische performatieven ben ik verder gaan kijken hoe het zit met andere talen dan het Oudrussisch.

Als de verledentijdsvorm verklaard zou moeten worden als een overblijfsel van een mondelinge taalhandeling op schrift in beginnende schriftculturen, dan zouden we verwachten dat deze tijdsvorm niet voorkomt als deze performatieve handeling mondeling wordt gedaan, zonder tussenkomst van schrift. Ook zou je verwachten dat deze tijdsvorm alleen voorkomt in beginnende schriftculturen, zoals bijvoorbeeld in de klassieke Oudheid.

Voor het onderzoek heb ik gekeken naar 106 talen van over de hele wereld, van verschillende taalfamilies. Onderdeel van het sample van talen zijn zowel talen die nu worden gesproken en geschreven als talen uit de klassieke oudheid. Zo krijgen we

een goed beeld van hoe in niet aan elkaar verwante talen in verschillende momenten in de tijd performatieve handelingen worden uitgedrukt.

Als we naar de resultaten kijken kunnen we zien dat er best wat variatie is wat betreft het werkwoord van een performatief. We vinden zowel de perfectieve verledentijdsvorm als de perfectieve vorm, de toekomstige tijdsvorm, maar ook de tegenwoordige tijdsvorm, die trouwens wel de meest voorkomende vorm is.

Ik maak hier even een uitstapje naar het Nederlands, voor de meesten van u makkelijker te volgen dan het Russisch, omdat daar ook een interessante performatief voorkomt. In het Nederlands vinden we namelijk naast de gewone tegenwoordige tijdsvorm ook min of meer idiomatische zinnen met een voltooid deelwoord zoals we kunnen zien in de volgende voorbeelden:

(7) *Gefeliciteerd! (bedankt, gecondoleerd, gegroet, etc.)*

Nader onderzoek leert dat deze constructie ontstaan is uit imperatieven met een passieve constructie van het volgende type:

(8) *Weest gefeliciteerd (door mij)!*

In zinnen als deze geeft de spreker dus een instructie aan de hoorder om in de toestand van gefeliciteerd zijn te komen. In het moderne Nederlands is meestal alleen het voltooid deelwoord overgebleven zodat de constructie alleen nog de toestand aangeeft waar de hoorder door het uitspreken van de zin zich in moet gaan bevinden.

Maar we vinden dus ook meerdere talen waarbij een performatief wordt uitgedrukt door een perfectieve of recente verleden-tijdsvorm of een zogenaamde perfectief, die de handeling als compleet weergeeft. We vinden zulke performatieven in allerlei talen, van talen uit de Oudheid met een schriftcultuur, tot

Papoeatalen van Nieuw-Guinea en Indianentalen uit Midden-Amerika zonder schriftcultuur. Ik geef twee voorbeelden uit mijn artikel uit 2019. Het eerste voorbeeld is van het Arabisch van Jemen, waar we een perfectumvorm vinden

(9) Gesproken Arabisch Jemen (perfectief zonder tijd)

kallamtif	<i>hāḍam</i>	<i>lkalām</i>	<i>mā</i>
ik.zei(PERF)	die	de.woorden	niet

jitkarrarf.
niet.te.herhalen

‘Ik verbied je deze woorden te herhalen.’
Letterlijk: ‘Ik **heb je gezegd** deze woorden niet te herhalen.’

Het volgende voorbeeld komt uit het Mongools. Hier vinden we een zogenaamde ‘recente verleden tijd’.

(10) Mongools (perfectieve of recente verleden tijd)

<i>bi:</i>	<i>en</i>	<i>xu:xdig</i>	<i>bat</i>	<i>gež</i>	<i>nerlāw.</i>
ik	dit	kind	Bat	...	noemde

‘Ik noem dit kind Bat’
Letterlijk: ‘Ik **heb** dit kind (nu net) Bat **genoemd**.’

In beide gevallen gaat het om mondelinge uitingen en niet om uitingen op schrift, zoals het geval was in het Oudrussisch.

Door te kijken naar de verschillende talen waarbij de performatief in de perfectieve of recente verleden tijd staat, kunnen we ook een hypothese vormen over de verklaring van dit fenomeen. De reden dat in sommige talen een perfectieve of recente verledentijdsvorm wordt gebruikt of een vorm die een complete handeling weergeeft heeft te maken met het karakter van een performatieve handeling. Die handeling duurt name-

lijk precies even lang als het uitspreken van de zin. Zodra de spreker de zin heeft uitgesproken is ook de performatieve handeling die in de zin wordt beschreven afgerond en voorbij. De perfectieve verledentijdsvorm of perfectieve vorm geeft aan dat de handeling een punctuele handeling is met een begin en een eind, en dat zodra de spreker klaar is, de handeling is afgerond en het effect ervan is ingetreden. Dat geldt ook voor de recente verledentijdsvorm. Het verschil tussen een mondelinge handeling en een schriftelijke handeling lijkt dus bij deze talen geen rol te spelen. Dat wordt nog eens extra onderstreept door het feit dat in oude schriftculturen zonder perfectieve of recente verledentijdsvorm zoals het Hettitisch geen verledentijdsperformatief bestaat.

Terug naar het Russisch. Voor het Russisch kunnen we nu dus meenemen van het bredere onderzoek naar talen van de wereld dat een perfectieve verledentijdsvorm in performatieven niet per se moet terugverwijzen naar iets wat eerder mondeling is gezegd, maar ook prima een geschikte vorm kan zijn voor een performatieve handeling omdat zo'n handeling afgerond is zodra de spreker klaar is met spreken. Laten we nog eens naar de Oudrussische zinnen kijken, te beginnen met de zin op berkenbast van de vrouw van Ivan aan Fima:

(11) <i>Ivanęę</i>	<i>molovila</i>	<i>Fim'</i>	<i>ljubo</i>	
Ivans.vrouw	zei	aan.Fima	of	
<i>koun'</i>	<i>vosoli</i>	<i>pa^k li</i>	<i>dorgo</i>	<i>prodaju.</i>
geld	stuur	of	boete	ik.geef

'Ivans vrouw heeft gezegd tegen Fima: of je stuurt geld of ik leg je een hoge boete op.'

Hier lijkt onze eerdere analyse nog steeds correct. De schrijver van de berkenbast rapporteert over iets wat eerder door Ivans vrouw aan hem is gezegd. Zoiets als: Je moet dit namens mij tegen Fima zeggen: of je stuurt geld of ik leg je een hoge boete op. Het stukje 'Je moet dit namens mij tegen Fima zeggen' is

dus verwoord als 'Ivans vrouw heeft gezegd tegen Fima'. Hij gebruikt hier de verledentijdsvorm want het gesprek met Ivans vrouw heeft al eerder plaatsgevonden. Deze analyse is echter lastiger toe te passen op sommige andere voorbeelden. Laten we opnieuw kijken naar de volgende zin die ik ook eerder heb genoemd:

(12) <i>se</i>	<i>azo</i>	<i>rabo</i>	<i>b(o)ži</i>	<i>seliv'stro</i>	<i>napsax"</i>
hierbij	ik	dienaar	Gods	Selivestr	schreef
<i>rukopisanie</i>	<i>ou</i>	<i>lun'ka</i>	<i>poltina, ...</i>		
testament	bij	Lunko	<i>poltina</i>		

'Hierbij heb ik, dienaar Gods Silvester, een testament geschreven. Loenko krijgt een halve roebel, ...'

In deze zin lijkt de perfectieve verledentijdsvorm daadwerkelijk te verwijzen naar iets wat eerder is gebeurd, de auteur is immers al begonnen met schrijven, en heeft wat hij verder wil zeggen al in zijn hoofd. De verleden tijd verwijst dus niet naar een eerdere mondelinge afspraak. Ook de eerdere zin van perkament kunnen we opnieuw tegen het licht houden:

(13) <i>Se</i>	<i>az"</i>	<i>M'stislav"</i>	<i>Volodimir' syn"</i> ,
hierbij	ik	M'stislav"	Volodimirs zoon
<i>d'rza</i>	<i>rus'sku zemlju,</i>		
bezittend	Russische grond		
<i>v"</i>	<i>svoe</i>	<i>knjaženie</i>	<i>povelěl' esm'</i>
in	mijn	vorstelijke macht	bevelen heb
<i>synu svoemu</i>	<i>Vsevolodu</i>	<i>otdati</i>	
aan mijn zoon	Vsevolod	af te staan	
<i>[Bui]cě</i>	<i>svjatomu Georgievi...</i>		
het dorp Bujtsa	aan klooster Georgiev		

‘**Hierbij heb** ik Mstislav zoon van Volodimir, het Russische land in bezit hebbende, in mijn vorstelijke hoedanigheid aan mijn zoon Vsevolod **het bevel gegeven** om het dorp Bujtsa aan het klooster Georgiev af te staan...’

Onze oorspronkelijk analyse zou geweest zijn dat de verleden tijdsvorm hier terugverwijst naar een eerdere al mondeling gedane handeling. Een goede vertaling zou dan zijn:

- A. ‘Kijk, ik heb mijn zoon [eerder] het bevel gegeven om het dorp Bujtsa aan het klooster Georgiev af te staan.’

Maar nu we meer weten van andere talen kunnen we deze zin ook anders analyseren. Het kan ook prima verwijzen naar iets wat zojuist is gedaan door het op papier zetten van de boodschap, een soort *recente verleden tijd* dus. In dat geval is dit een betere vertaling:

- B. ‘Kijk/Hierbij/Door dit te schrijven heb ik mijn zoon het bevel gegeven om het dorp Bujtsa aan het klooster Georgiev af te staan...’

Kortom, als we de kennis van het Oudrussisch en andere talen combineren blijkt de perfectieve verledentijdsvorm in Oudrussische performatieven niet volledig mysterieus te zijn. Enerzijds kan de verledentijdsvorm inderdaad terugverwijzen naar iets wat al eerder is gedaan of gezegd. Zulke voorbeelden vinden we in het Oudrussisch, en dan met name op berkenbasten, maar vond ik niet of zelden in andere talen, mogelijk met een uitzondering van een aantal voorbeelden uit het Latijn. Het Oudrussisch van de berkenbasten blijkt dus deels unieke of minder vaak voorkomende eigenschappen te hebben.

Aan de andere kant blijkt dat sommige van de verledentijdsvormen eigenlijk een veel simpelere verklaring kunnen krijgen. De verledentijdsvorm kan terugverwijzen naar datgene wat net voor het einde van het spreek- of schrijfmoment is gedaan door het uitspreken of opschrijven van de zin, net zoals in veel

andere talen van de wereld. Deze kennis hebben we geleerd van andere talen maar kunnen we ook toepassen op het Oudrussisch.

Ik heb hier slechts één relatief klein onderwerp genomen om te laten zien hoe kennis van het Russisch inzichten kan bieden in kennis van taal en taalstructuur in het algemeen en vice versa, hoe kennis van andere talen inzicht kan bieden in het Russisch. In mijn onderzoek probeer ik steeds een link te leggen tussen het Russisch en andere talen. Voorbeelden zijn mijn onderzoek naar de graadwoorden ‘genoeg’ en ‘te’ in het Russisch en talen van de wereld, de relatie tussen habitualiteit en aspect in het Russisch en talen van de wereld, en de mogelijkheden en onmogelijkheden van woordvolgorde in het Russisch en talen van de wereld. Juist omdat het Russisch een taal is die qua structuur heel anders is dan veel bekende Westerse talen, maar toch goed te bestuderen is vanwege de beschikbaarheid van grote corpora, is het Russisch een belangrijke taal om meer inzicht te krijgen in het fenomeen taal.

Tot slot

Ik heb zojuist twee onderwerpen besproken waarbij het Russisch en het belang van het bestuderen van het Russisch centraal staat.

Het eerste onderwerp betrof het gebruik van Russische manipulatietaal in propaganda. Hier is het gebruik van taal een negatieve kracht geworden die een abject doel dient. Taal wordt gebruikt en misbruikt om de hoorder of lezer bewust en onbewust een bepaald beeld van de werkelijkheid te geven door het gebruik en misbruik van woorden, metaforen en beelden. De wetenschappelijke studie van deze Russische propagandataal is onmisbaar voor het ontmaskeren van de boodschappen van de Russische staat. De kennis van de taal geeft ons meer inzicht in Rusland en hoe we ons tot Rusland moeten verhouden. Ook kan de studie van propagandataal dienen om ons beter te wapenen tegen de Russische propaganda.

Het tweede onderwerp had een meer taalwetenschappelijk grammaticaal karakter, maar ook hier gaat het om een manier waarop taal een bepaald perspectief op de werkelijkheid geeft en hoe taal een rol speelt in de interactie tussen spreker of schrijver en hoorder. Hier was het uitgangspunt het gebruik van de verleden tijd in performatieven in het Oudrussisch. We vonden daar een verledentijdsvorm die in eerste instantie moeilijk te verklaren was. Door te kijken naar andere talen dan het Russisch, hebben we meer inzicht gekregen in het enigszins mysterieuze gebruik van de verleden tijd in het Oudrussisch. Een uitstapje naar andere talen heeft een overzicht gegeven hoe eenzelfde betekenis in andere talen wordt verwoord. Deze kennis kan weer gebruikt worden om het Oudrussisch beter te begrijpen, en andersom draagt het Oudrussisch bij aan kennis van performatieven in het algemeen.

Juist in deze tijd waarin Rusland een bloedige oorlog is begonnen, vraagt om meer en betere kennis van Rusland en het Russisch.

Zowel waar het gaat om het bestuderen van Rusland via taal als waar het gaat om het bestuderen van Russisch, al dan niet in relatie tot andere talen, is er nog voldoende te doen en ik zie ernaar uit om hiermee aan de slag te gaan. Dat doe ik graag samen met andere collega's, binnen de opleiding, binnen het instituut LUCL, maar ook internationaal. En ik zie ernaar uit om de wetenschappelijke bevindingen te delen met de studenten van de Bacheloropleiding *Russische Studies* en de Masteropleiding *Russian and Eurasian Studies*. Twee unieke opleidingen waar de studie van Rusland centraal staat.

In het verleden heb ik ook meerdere malen onderzoek gedaan samen met studenten.

Beste studenten, ik hoop dat ook in de toekomst weer te kunnen doen. Het zijn ook voor jullie rare tijden, nu Rusland eigenlijk alleen negatief in het nieuws komt. Maar tegelijkertijd hebben jullie door de kennis van het Russisch, een unieke

mogelijkheid om meer inzicht te geven in Rusland, zowel wat betreft het verleden als het heden.

Dankwoord

Ik zou ten slotte graag een aantal mensen willen bedanken voor de totstandkoming van deze leerstoel en voor mijn werk binnen de Russische taalkunde en de bestudering van Rusland.

Ik dank (ja, dat is een echte performatief) het College van Bestuur, en het Faculteitsbestuur Geesteswetenschappen voor de instelling van de leerstoel Russische taal en taalkunde. Ook het College van Bestuur en het Faculteitsbestuur konden niet vermoeden dat Rusland zo actueel zou worden, maar het is bijzonder, vind ik, dat zij zich al voor de oorlog achter het plan hebben geschaard om een leerstoel in te stellen naar een voor veel mensen waarschijnlijk exotische taal.

Ik wil ook mijn dank uitspreken (dit is meer een indirecte performatief) voor de huidige wetenschappelijk directeur van het Leiden University Institute of Linguistics, Prof. Dr. Lisa Cheng, voor haar werk bij de totstandkoming van de leerstoel. Mijn dank gaat ook uit naar Prof. Dr. Ton van Haaften, die zich als oud wetenschappelijke directeur van hetzelfde instituut sterk heeft gemaakt voor de leerstoel en mij altijd heeft gestimuleerd. Ik wil ook mijn promotor noemen, Prof. Dr. Renate Bartsch, die vandaag helaas niet aanwezig is. Zij was heel belangrijk voor de ontwikkeling van mijn wetenschappelijk denken en ik heb veel van haar geleerd.

Maar zonder jou, hooggeleerde collega Jos Schaeken, zou deze leerstoel er zeker niet gekomen zijn. Als mijn meest naaste collega ben ik veel dank verschuldigd (dit is geen performatief) voor je steun, advies en vriendschap. Het voelt heel bijzonder dat wij samen het fort van de Russische taalwetenschap verdedigen. Of anders *geframed*: dat wij samen het belang van de Russische taalwetenschap uitdragen.

Ik ben daarnaast heel blij en dankbaar dat ik onderdeel mag uitmaken van zo'n fantastisch team van collega's bij de opleiding Russische Studies: Otto Boele, Simeon Dekker, Matthew Frear, Olja Karmanova, Henk Kern, Dorie Nielen, en Isaac Scarborough. Samen proberen wij onze studenten kennis en kunde bij te dragen over Rusland, Russisch te leren, en ze op weg te helpen om zelf kritisch onderzoek te doen naar Rusland.

Ik nader nu het einde van deze rede. Ik vind het bijzonder dat ik deze rede kan uitspreken in het bijzijn van mijn vrienden, familie, ouders, schoonouders en mijn partner.

Ik dank mijn ouders, die mij hebben meegegeven je bezig te houden met de dingen die je interessant en belangrijk vindt, en mijn partner Aschwin, voor zijn inspiratie en steun.

Ik zou nog veel meer mensen willen noemen, maar hun zal ik vast op een later moment persoonlijk kunnen bedanken.

Volgens de traditie moet ik nu zeggen: 'Ik heb gezegd', maar dat is geen performatief in de meest strikte zin van mijn definitie.⁵

Dus tegen de traditie in eindig ik vandaag met: hierbij sluit ik deze rede af.

Literatuurlijst

- Austin, John Langshaw. (1962). *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955, 1962* (eds. J. O. Urmson and Marina Sbisa), Oxford: Clarendon Press.
- Dekker, Simeon (2016). *Old Russian birchbark letters: a pragmatic approach* (Dissertatie, Universiteit Leiden).
- Fortuin, Egbert (2022). “Ukraine commits genocide on Russians”: the term “genocide” in Russian propaganda. *Russian Linguistics* 46, 313–347.
- Fortuin, Egbert (11 April 2022). Propaganda kan wel degelijk opmaat vormen voor genocide in Oekraïne, *Volkskrant, Opinie*.
- Fortuin, Egbert (2019), Universality and language-dependency of tense and aspect: Performatives from a crosslinguistic perspective. *Linguistic Typology* 23(1): 1-58.
- Fortuin, Egbert (24 april 2015), Het ontleiden van Russische propaganda: de drogreden. *Leiden Rusland Blog*.
- Fortuin, Egbert (8 april 2015), Russische propaganda speelt in op gevoel van miskenning. *De Volkskrant, Opinie*.
- Fortuin, Egbert. (13 maart 2015), Taal als propaganda: bezet de Krim en homoseksualiteit!. *Leiden Rusland Blog*.
- Fortuin, Egbert (12 maart 2015), Poetins homohaar onderdeel van zijn campagne tegen EU. *NRC Handelsblad, Opinie*.
- Schaeken, Jos, Fortuin, Egbert, & Dekker, Simeon (2014), Эпистолярный дейксис в новгородских берестяных грамотах, *Вопросы языкознания* (1): 21-38.
- Whorf, Benjamin Lee (1956). An American Indian model of the universe. In: Carroll, J. B. (ed.). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Massachusetts: Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 57–64.

Noten

- 1 <https://www.universiteitleiden.nl/nieuws/2021/09/egbert-fortuin-benoemd-tot-hoogleraar-russian-language-and-linguistics-ik-ben-weer-terug>.
- 2 <https://www.roi.ru/1390/>. Zie ook: https://www.gazeta.ru/politics/2013/01/25_a_4940585.shtml.
- 3 <http://kremlin.ru/events/president/news/69465>.
- 4 <https://ria.ru/20220907/pravo-1815059307.html>.
- 5 De frase *Ik heb gezegd komt* van de Latijnse perfectum-vorm *dixi* ‘ik heb gezegd’, waarmee wordt bedoeld ‘Ik heb zojuist alles gezegd wat ik wilde zeggen.’ Door te zeggen dat je alles gezegd hebt (wat je wilt zeggen), zeg je niet alles wat je wilt zeggen, en dus is het geen performatief in de meest strikte zin van het woord. Desalniettemin heeft de zin wel een duidelijk performatiefachtig karakter, want door de zin uit te spreken geeft de spreker aan dat de lezing is afgesloten en dat nu echt alles is gezegd.

PROF.DR. EGBERT L.J. FORTUIN

Egbert L.J. Fortuin (1972) studeerde Slavische talen en culturen en Filosofie aan de Universiteit van Amsterdam. Na de afronding van zijn studies promoveerde hij op 18 januari 2001 aan de Universiteit van Amsterdam in de Russische taalwetenschap op het proefschrift getiteld *Polysemy or monosemy: Interpretation of the imperative and dative-infinitive construction in Russian*. Na zijn promotie kreeg Fortuin in 2005 een baan als universitair docent aan de Universiteit Leiden. Vanaf 2008 combineerde Fortuin de functie van universitair docent, en vanaf 2014 universitair hoofddocent, met bestuurlijke functies binnen de Faculteit Geesteswetenschappen (onderwijsdirecteur van Leiden University Center for Linguistics, opleidingsvoorzitter BA Taalwetenschap en Research Master Linguistics, en in de periode 2015-2019 vicedecaan en portefeuillehouder onderwijs). Fortuin heeft regelmatig gepubliceerd in verscheidene internationale tijdschriften op het gebied van de Russische en algemene taalwetenschap. Zijn belangstelling gaat daarbij uit naar de semantiek, syntaxis en pragmatiek ook vanuit een comparatief perspectief. Ook is Fortuin geïnteresseerd in de grondslagen van de taalwetenschap en de relatie tussen taal en samenleving, in het bijzonder het gebruik van taal in Russische propaganda.

Universiteit
Leiden